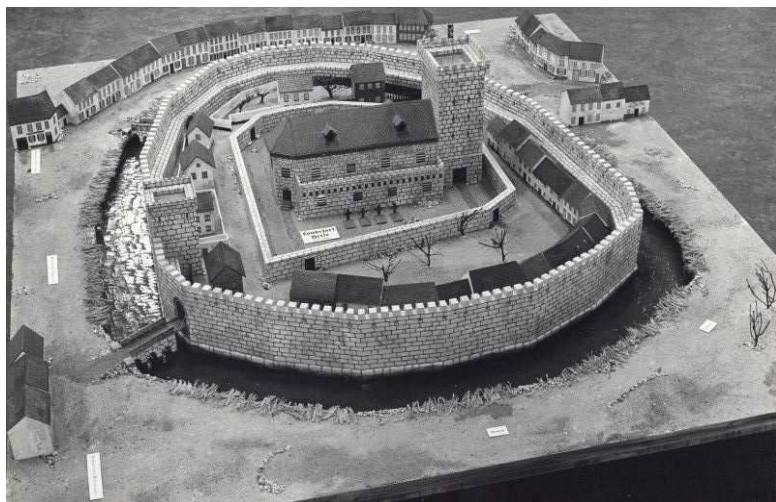

»HART VAN HEERLEN«

Informatiebulletin nr 6

**3^e jaargang
juli 2010**

HEEMKUNDEVERENIGING HEERLEN STAD

vóór en dóór Heerlenaren met hart voor Heerlen

Van de redactie

Deze editie is in zoverre een bijzondere editie, dat wij als redactie een poging doen om het aantal uitgaven van het informatiebulletin "Hart van Heerlen" meer dan twee per jaar te laten zijn. Traditie is om bij de jaarvergadering in februari en bij de ledenbijeenkomst in november een bulletin uit te brengen. Om het grote gat qua tijdbestek tussen beide uitgaven enigszins te dichten treft u hier een editie in juli aan.

De verschijningsfrequentie van een blad als dit informatiebulletin is medeafhankelijk van de kopei. Voor deze en de komende uitgave beschikken wij nu over voldoende kopei. Dat wil zeggen kopei die door de redactie is geschreven. Het blad moet echter een verenigingsblad worden en dus niet alleen artikelen van de redactie bevatten. Vandaar hier de oproep aan u leden om als u een interessant onderwerp heeft en u bent in de gelegenheid om hier een leuk artikel van te maken, dit aan ons ter publicatie aan te bieden. Voor eventuele hulp bij het samenstellen van het artikel kunt ook een beroep doen op de redactie.

In deze uitgave treft u twee artikelen aan een van Leo Franck en een ander Loes Loffeld. Voor de werkgroep Bekende Heerlenaren heeft Leo Franck een artikel over zijn familie in relatie tot Heerlen geschreven. Loes Loffeld is bij haar onderzoek voor de werkgroep Bewoners en Bebouwing op een bijzondere plek in Heerlen gestoten. De speurtocht naar de naam van deze plaats komt in het eerste deel in deze editie aan de orde. In een volgende uitgave gaat zij verder in op de bewoners van dit pand.

Verder wijzen wij u met een ingezonden brief van Jan Teunissen op het verschijnen van de kalender 2011.

Om deze uitgave een zomerstintje te geven hebben wij voor de kleur van de omslag gekozen voor een kleur met een zomerse bloemennaam en wel boterbloemengeel. Al met al wenst de redactie u veel leesplezier.

Heerlen 1 juli 2010

Loes Loffeld
Leo Franck

Franck en Heerlen

Als bijdrage aan de beschrijvingen van Heerlense ondernemersfamilies geef ik hier de geschiedenis van mijn familie weer. Het gaat dan om de generaties die de Hout- en Bouwmaterialenhandel H.J. Franck runden. Gezien de privacy van nog levende familieleden heb ik mij beperkt tot de tijd van de oprichting tot aan de jaren vijftig. In Heerlen was de houthandel Franck in deze periode een begrip, vandaar de titel van dit artikel Franck en Heerlen.

Veel Heerlenaren denken dat de familie Franck een oud Heerlens geslacht is. Als ik vertel dat deze familie pas sinds 1872 in Heerlen woont, kijkt men verwonderd. Gaan wij trouwens verder terug in de tijd dan komt mijn familie zelfs niet uit Limburg. Zo ver als ik mijn stamboom heb kunnen onderzoeken komt mijn familie uit Bohemen in Tsjechië. Vanaf begin 17^e eeuw hebben diverse generaties in Chotešov gewoond. Chotešov of Chotischau zoals het vroeger heette, ligt circa 18 kilometer ten zuidwesten van Pilzen. Het vermoeden is dat zij van oorsprong ook niet Tsjechisch waren, maar Duitsers die zich vanaf de 13^e eeuw in verschillende emigraties in Bohemen zijn komen vestigen.

De komst van Tsjechië naar Nederland is te danken aan Joseph Franck (1736-1812). Het leven van deze oudvader (6^e generatie) is door zijn beroepskeuze heel wonderlijk verlopen. Hij was hovenier of Kuntzgärtner zoals dat in het Duits toch mooier klinkt. De keuze van dit beroep is waarschijnlijk gelegen in het feit dat er in Chotešov een klooster was met een tuin. Voor zijn leertijd heeft hij in Ellingen (bij Nürnberg) en in Bamberg gewerkt. Plaatsen die nog dicht bij Bohemen lagen. Maar dan gebeurt er iets wonderbaarlijks. In 1760 vinden wij zijn spoor in het Rijnland en dan specifiek in Kornelimünster ten zuiden van Aken. Daar werkte hij als tuinman bij de bekende abdij. Wat de reden is geweest om zover van huis te gaan werken is een vraag waarop geen duidelijk antwoord kan worden gegeven. Vervolgens maakte hij de stap naar Aken om zich in 1790 in Schaesberg te vestigen. Wat exact de drijfveren zijn geweest om van woonplaats te veranderen blijft gissen. De komst naar Schaesberg heeft vermoedelijk te maken met het feit dat de Akense familie de Collenbach op kasteel Strijthagen woonde alwaar hij waarschijnlijk als tuinman heeft gewerkt.

In Schaesberg woont nu nog steeds deel van de Francks. In grote lijnen kunnen we stellen dat de meeste Francks in Parkstad afstammen van die ene Joseph Franck die sinds 1790 in Limburg woonde.

Een van de vele kinderen van Joseph Franck was mijn betovergrootvader Werner Joseph Franck. In zijn kinderjaren woonde hij in Schaesberg, maar trok naar Aken om het vak van schoenmaker te leren. Hij heeft ook een tijd in Aken gewoond, maar in 1827 komt hij terug naar Schaesberg. Aanvankelijk is hij daar nog schoenmaker. In de geboorteaktes van de tien kinderen werd zijn beroep vermeld en zo kunnen wij de ontwikkeling in zijn beroepsleven mooi volgen. Wij zien dat hij enkele jaren winkelier is en later koopman. Hij is het die in Schaesberg al met een houthandel begon. Deze houthandel werd na zijn dood voortgezet door een aantal zonen.

De houthandel zal in de tweede helft van de negentiende eeuw hebben bestaan. Verdere sporen zijn nog niet gevonden alleen dit ene. Johan Joseph Franck, zoon van Werner Joseph Franck, was van beroep hout-handelaar en woonde in Schaesberg. Dat hij houtkoopman was blijkt uit een opdracht die hij ontving om de waarde van de bomen van een perceel bos te taxeren. Wij schrijven het jaar 1895 als hij van de heer H. Sarolea, als directeur van de Nederlandsche Zuider-Spoorwegmaatschappij en de heer Heinrich graaf van Schaesberg en van Ferdinand Schaefer te Bonn werd verzocht om over te gaan tot “de schatting der waarde van 24 eikenbomen en twee beukenbomen, staande op het perceel, kadastraal gemeente Schaesberg, Sectie B nr. 430” Het perceel is gelegen langs de weg van Schaesberg naar Heerlen dicht bij het kasteel. Vermoedelijk zijn deze bomen gebruikt bij de aanleg van de spoorweg van Sittard naar Heerlen. Het was gebruikelijk om eikenhout voor de bielzen te gebruiken, want het is een duurzaam houtsoort.

Dit terzijde, want laten wij onze aandacht richten op de generaties die in Heerlen hebben gewoond.

Hubert Joseph Franck

Het verhaal gaat verder met mijn overgrootvader Hubert Joseph Franck. Hij is zoon van de eerder vermelde Werner Joseph Franck en Maria Sophia Borghans en werd op 28 mei 1843 te Schaesberg geboren. Hij is de eerste Franck die in Heerlen kwam wonen. Hij koos heel bewust voor Heerlen. Op 30 oktober 1872, de dag voor zijn huwelijk in Schaesberg, liet hij zich volgens het bevolkingsregister in Heerlen inschrijven. In Schaesberg heeft hij tot

aan zijn huwelijk, dus tot 29 jarige leeftijd waarschijnlijk in de houthandel die door zijn vader was opgericht gewerkt. Of het uit onmin met zijn familie is of dat hij graag voor zich zelf wilde beginnen, de exacte reden om naar Heerlen te trekken is niet bekend.

In Heerlen huurde hij huis A59 in de Klompstraat alwaar hij in eerste instantie het beroep van tapper of caféhouder uitoefende. Het begrip café moet hier nader worden

uitgelegd, want dit is niet helemaal te vergelijken met wat wij nu een café noemen. In de negentiende en begin twintigste eeuw was het gebruikelijk dat mensen als nevenverdienste tapper waren. In een kamer in het huis, meestal de woonkamer werd voor gasten drank geschonken. Aan het groot aantal drankvergunningen te oordelen kwam dat bij de opkomst van de mijnen veelvuldig voor. Naast tapper zal hij zijn begonnen met de opbouw van zijn houthandel. Dat de zaken niet slecht gingen kunnen wij opmaken uit het feit dat hij in 1875 het huis aan het Kerkhof in Heerlen kocht. In de koopakte staat; "palende Smeets, Schils, den rijksweg, de pastorie en het Kerkhof". Het was eigendom van de familie Alsdorf. Het was in eerste instantie nog verhuurd, zodoende kreeg hij het recht om zich daar vanaf maart 1876 te vestigen. Het pand was gelegen waar nu Oppidom aan het Pancratiusplein is gevestigd en de voorkant van het pand was vergeleken met Oppidom een kwartslag gedraaid. Het lag achter het Postkantoor op het vroegere Emmaplein (nu Pancratiusplein). Recht tegenover het huis lag de Pancratiuskerk. De buurman ter linkerzijde was de dominee en aan de rechterkant lag de pastorie. Midden door het perceel liep de oude vestingmuur van het lansfort Heerlen. Buiten de muur was op de gedempte gracht in 1875 al een tuin aangelegd. Op de tekening van Gulpers maar ook op foto's van voor de afbraak van de oude pastorie zien wij een soort theehuisje van deze tuin. Het geheel werd aan de straatkant (rijksweg) de huidige Pancratiusstraat afgescheiden door een lange muur.

Het was een ruim pand dat genoeg mogelijkheden bood voor de opslag van hout en ook een café. Voordien was hier de graanhandel van de familie Alsdorf gevestigd en na die tijd was het aan de leiendekker (dakdekker) Koolen verhuurd. Dat hij in het pand nog een café dreef, kunnen wij uit verschillende bronnen opmaken. Allereerst natuurlijk de overlevering, maar ook op oude foto's zien we het pand achter het bekende postkantoorje liggen en op de zijgevel staat vermeld café Franck. In een artikel in het Land van Herle wordt in een artikel over de markt van Heerlen ook het café Franck vermeld.

Huis Op het Kerkhof rond 1900

Het was een statig pand met een gevel van gestuukte steenlagen en ornamenten om de ramen. De deur aan de rechterkant gaf via een aantal treden toegang tot het huis annex café. Na drie ramen was er helemaal links een grote poort die naar een binnenplaats leidde waaraan de bedrijfsgebouwen lagen. Dit was de situatie voor de ontsluiting van het Kerkplein met de demping van de gracht en de aanleg van het Emmaplein in 1902. Tot die tijd was het Kerkhof of Kerkplein alleen bereikbaar via een smalle brug tussen het huis Savelsberg en het Barreerhuske (tegenover de Geleenstraat). De Pancratiuskerk was nog niet vergroot. Men kon het bedrijf ofwel de grote poort alleen via het Marktplaats aan de noordkant van de kerk bereiken. In een artikel in het Tijdschrift Nedermaas van 1926 heet het; "Achter het kerkkoor (apsis) was een zijweg van circa drie meter breedte. Het kostte heel wat voermanskunst van de Francks om met een

volgeladen kar lange dennen “der drië te make 't Kirkstoatje op tussche der koeër en der daoëmenee durch” (tussen het koor en het pand van de dominee) de magazijnpoort in te zwenken vooral als het met voorspan ging”.

Situatie Kerkplein voor vergroting Pancratiusplein

De toegang tot het pand veranderde helemaal met het verdwijnen van de pastorie en het dempen van het laatste deel van de gracht van het oude Landsfort. In die tijd werd ook de Pancratiuskerk vergroot. De oriëntatie was nu op het Emmaplein gericht. De tuin moest wijken voor bedrijfsterrein met een houten loods. Op foto's van het bekende postkantoor is deze houten loods met de vermelding H.J. Franck Hout- en Bouwmaterialen, te zien.

In het telefoonboek van Heerlen uit 1915 staat de houthandel vermeld met telefoonnummer 83 en gevestigd op Kerkplein 23.

De overlevering wil dat Hubert Joseph bomen uit bosopstanden kocht. Hiervoor liep hij op een dag heen en terug naar midden-Limburg. Als het hout was gekapt werd het met paard en wagen opgehaald. In het bedrijf was een zaaggat aanwezig. Het hout (de lange dennen) werd zelf gezaagd met een lange trekzaag die door twee personen werd bediend. Een persoon stond onder in het gat en de andere aan de bovenkant. Vermoedelijk werd er niet alleen bouw hout verhandeld, maar is een deel

van dit hout als mijnhout aan de Dominiale mijnen in Kerkrade en vanaf 1890 ook de Oranje Nassau mijnen in Heerlen verkocht. De handel breidde zich uit met bouwmaterialen, want uit rekeningen uit 1897 heet de onderneming wel nog houtmagazijn, maar staan toch al kalk, gips, cement en tegels vermeld.

Houtwagen komt magazijn binnen (achtergrond Pancratiuskerk)

Met de aanleg van een spoorverbinding naar Heerlen werd de aanvoer route naar het spoor verlegd. Voor de komst van de heftruck halverwege de zestiger jaren is dit zo gebleven. De handel betrof toen dan ook gezaagd hout, dat vanuit Scandinavië werd geïmporteerd. In Zaandam waren de meeste importeurs van gezaagd hout

gevestigd. Reden daarvoor waren de vele zaagmolens daar. Het hout werd vanuit Zaandam per trein in Heerlen aangeleverd. Voor de houthandelaar was het zaak om deze partijen hout in zijn magazijn te krijgen. Voor huidige begrippen een moeizaam proces, want plank voor plank of balk voor balk werd het hout van de wagon op een kar of vrachtwagen geladen en in het magazijn weer afgeladen.

Naast de houthandel heeft Hubert Joseph Franck toch nog lang het café als tweede inkomensbron aangehouden. De houthandel zal uiteindelijk genoeg hebben opgeleverd en het verhaal vertelt ook dat het vanwege zijn opgroeiende dochters is geweest dat hij het cafébedrijf heeft afgestoten.

De opkomende mijnindustrie bracht rond Heerlen welvaart en het aantal inwoners van Heerlen steeg van 5200 in 1890 tot rond 20.000 inwoners in 1910. Deze snelle bevolkingstoename had de bouw van heel wat woningen tot gevolg. Door de groei van de onderneming en de ligging midden in het centrum van Heerlen met die beperkte ruimte, moest het bedrijf worden verplaatst. In 1913 werd hiervoor een weiland aan de Willemstraat gekocht. De houten loods die op de gedempte gracht was gebouwd, zat met pen-en-gatverbindingen in elkaar en kon zo worden gedemonteerd en in de

Willemstraat worden opgebouwd. Het gaat hier om de loods, waar op de zolder nog de ingebeitelde merktekens te zien zijn. De overige loodsen werden nieuw gebouwd.

De gebouwen en de grond aan het Kerkhof zijn met en met verkocht. Op foto's is duidelijk het bedrijfsterrein met walmuur en het hoger gelegen huis te zien. Wij zien ook het bordje te koop aan de muur hangen. Een deel werd aan de heer Quanjel verkocht (1916) die daar zijn banketbakkerij bouwde. Een ander deel is bekend als het pand van de Gruijter. Aanduidingen die anno 2005 niet meer bestaan. Het gaat dan om panden aan de Pancratiusstraat nrs 1 t/m 11.

In 1918 liet Hubert Joseph Franck een huis, nu Willemstraat 70, bouwen en heeft daar tot aan zijn overlijden gewoond.

Een minder bekend en nog niet uitgediept feit is dat Hubert Joseph Franck een tijd in de gemeentepolitiek actief is geweest. Hij was raadslid van 1901 tot en met 1915. Als raadslid werd hem in 1917 belangenverstrengeling verweten. In de krant lezen wij dat de gemeente een stuk grond aan het Kerkplein wil ruilen en raadslid Schweitser verwijt wethouder Spijkers, dat het bedrag van 4000 gulden voor zo 'n klein stuk grond te duur is, vooral als men bedenkt "dat de gemeente in de toekomst geen stukje grond meer verlangen kan zonder een zeer duren prijs te betalen. Het geeft niet dat het hier een raadslid betreft". In concreto ging het hier om verwijdering van de bewuste lange muur aan vroegere Emmastraat, tegenwoordige Pancratiusstraat (in de volksmond de lange muur van Franck genaamd) en de verwerving van de grond voor het vaststellen van een nieuwe rooilijn.

lange muur van Franck

Karakteristiek voor de persoon Hubert Joseph Franck is de rijzige gestalte en op latere leeftijd de lange grijze baard. Hij was rond 1,80 meter lang dus groot voor zijn tijd. De eerste persoonsbeschrijving komen wij in het militair keuringsregister tegen:

lengte 1,83 m; aangezicht, lang; ogen, grijs; mond, groot; haar, blond; voorhoofd, hoog; neus, lang; kin, spits en wenkbrauwen, blond.

Hij was trouwens geschikt voor de militaire dienst, maar of hij heeft gediend is niet bekend. Jaren later komen wij in een paspoort van 1920 de volgende beschrijving tegen; haar grijs, ogen grijs, lengte 1,80 M, wenkbrauwen grijs, neus normaal, baard grijs, geen bijzondere kenmerken.

Op donderdag 31-10-1872 trouwde hij op 29-jarige leeftijd te Schaesberg met Anna Elisabeth Minten. Zij was in 1839 geboren en vier jaar ouder dan haar echtgenoot. Zijn oudere broer was met een oudere zus van Anna Elisabeth Minten getrouwd en zo zou een relatie kunnen zijn ontstaan. Het gezin Minten was trouwens door de vroege dood van beide ouders verdeeld over de familie. Anna Elisabeth heeft in haar jeugd een tijd bij tante Delahay op de Overstehof in Schaesberg gewoond. De Overstehof ligt nu bij Megalandterrein en Snowworld in Landgraaf. Op foto's zien wij dat zij altijd hooggesloten kleding droeg. De reden daarvan was dat zij hiermee de struma in de hals trachtte te verbergen.

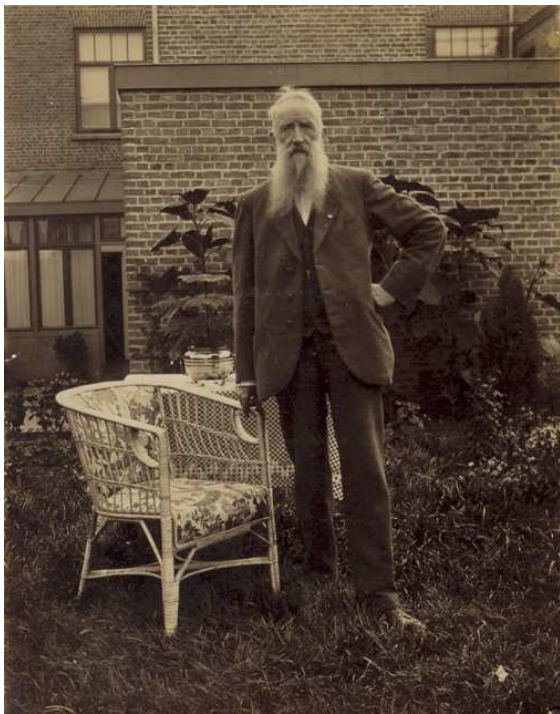

Voor Hubert Joseph stond vast dat hij niet in Schaesberg wilde blijven wonen. In Heerlen werden vijf kinderen geboren. De twee oudste zonen in de Klompstraat en de overige kinderen in het pand aan het Kerkhof. Van het gezinsleven weten we niets. Het geluk wil dat de oudste zoon Winand Franck fotograferen als hobby had, waardoor wij over een groot aantal familiefoto's beschikken. Foto's die de indruk geven dat er een

ongedwongen sfeer in huize Franck was. Zo zien wij op een foto op de binnenplaats twee zonen met een arm leunend op de schouder van de

vader afgebeeld. De beroepskeuze van de kinderen was in die tijd vrij simpel. Wie goed leren kon kreeg de kans om priester te worden, wat met de oudste zoon Winand gebeurde. De twee overige zonen, Joseph en Frans waren voorbestemd om in het bedrijf te werken. De jongste dochter trouwde met Stephaan Vaessen die zich als horlogemaker in Heerlen vestigde. De oudere dochter Francisca was het zorgenkindje en wel in die zin dat zij in haar jeugd hersenvliesontsteking heeft gehad. In het bevolkingsregister van Heerlen kunnen wij zien dat zij op 5-11-1902 uit Heerlen vertrok voor Neuss in Duitsland. Op 5 mei 1905 werd zij weer ingeschreven in Heerlen. Zij is ongehuwd gebleven en heeft het huishouden van haar vader gerund, want haar moeder Anna Elisabeth Minten overleed op 73-jarige leeftijd op 20-05-1912 te Heerlen na een langdurig met voorbeeldig geduldig gedragen lijden (bron; bidprentje).

Hubert Joseph overleed op woensdag 14-11-1923 te Heerlen op 80-jarige leeftijd thuis. Hij werd bij zijn vrouw op het kerkhof aan de Akerstraat in Heerlen begraven. Het betreft hier een familiegraf waar verschillende leden uit zijn gezin zijn begraven.

H.J. Franck in tuin huis Willemstraat

Johan Joseph Hubert Franck

Mijn grootvader Johan Joseph Hubert Franck voor intimi beter bekend als Jos Franck, maar ook wel Joseph genoemd en deze naam dan op zijn Frans uitgesproken. Hij werd op 19 november 1875 in Heerlen geboren. Hij is in feite de eerste voorvader in de stamboom die in Heerlen is geboren en er ook zijn hele leven heeft gewoond.

Ook al werd hij in de Klompstraat geboren uiteindelijk groeide hij in de schaduw van de Pancratiuskerk op, want in 1876 verhuisde het gezin Franck naar het huis aan het Kerkhof. De overlevering wil dat hij bevriend was met Camil Canter. De familie Canter was een joods gezin dat om de hoek woonde. Historisch is in de familiekring het gezegde "Hast du wieder Schweinefleisch gegessen" doelend op het feit dat Camil bij Franck had meegegeten en daarmee de kans liep dat hij niet koosjer varkensvlees kreeg voorgezet. Joseph volgde de lagere school op de toenmalige openbare school met de bekende meester Eyck. Uit een

schoolfoto uit 1885 zien wij helemaal vooraan een iel manneke zitten. Hij was toen negen jaar oud. Op diezelfde foto zien wij een andere vriend Peter Schunck. De familie Schunck woonde om de kerktoeren op het Kerkplein. Zo komen wij Joseph Franck tegen als getuige bij het huwelijk van Peter

Schunck met Christine Cloot in 1904. Deze vriendschap had voor Joseph echter nog een ander gevolg en wel zijn huwelijk met zijn toekomstige vrouw Christine Schunck.

Hij huwde voor de wet op 34-jarige leeftijd op maandag 10-10-1910 te Heerlen met Maria Christina Schunck (bron: huwelijksboekje) en het kerkelijk huwelijk werd op woensdag 12-10-1910 in de Pancratiuskerk ingezegend. Zij was een halfjaar ouder dan hij en was op 12 maart 1875 in

schoolfoto 1885 vooraan links Joseph Franck

Heerlen in de Willemstraat geboren. Zij was het eerste kind van Arnold Schunck en Maria Küppers dat in Heerlen is geboren. Ook de familie Schunck woonde pas recent (1874) in Heerlen.

De huwelijksdag is goed gedocumenteerd. Wij beschikken over een foto op het dakterras van het huis van Schunck, waarop de genodigden zijn vereeuwigd. Op de grote dag woensdag 12 oktober vond er ook een diner plaats waarbij bouillon, vier vleesgerechten, pudding en obst-dessert werd geserveerd. De menukaart is in het Duits, waarschijnlijk voor de vele Duitse en Duits sprekende Belgische familieleden van de Schuncks. Wij weten zelfs wie aan dit diner mee heeft aangezeten, want de naamkaartjes zijn nog bewaard gebleven. Buiten de Francks uit Schaesberg, veel Schuncks uit Kettenis, België en Aken. Uit briefkaarten blijkt weer dat de huwelijksreis o.a. naar Amsterdam ging.

Huwelijksfoto 12 oktober 1910

In het begin van het huwelijk woonden Joseph en Christine in bij Schunck aan het Kerkplein. Een reden daarvoor was dat Christine ook tijdens deze jaren meewerkte in de stoffen- en kledingzaak van haar vader en later broer. Van de andere kant werkte Jos om de hoek in de houthandel. Als in 1913 het terrein aan de Willemstraat is gekocht, laat het echtpaar daar een huis bouwen. Het gaat hier om het huidige pand Willemstraat 64. Het huis kwam na oktober 1914 of begin 1915 klaar en verhuisde het gezin. Naast woonhuis diende de benedenverdieping ook als kantoor van de houthandel.

In het militair keuringsregister komen wij de volgende beschrijving tegen: lengte 1,71 m; aangezicht, lang; ogen, bruin; mond, groot; haar, bruin; voorhoofd, breed; neus, gewoon; kin, rond en wenkbrauwen, bruin.

Hij was niet groot rond 1,70 meter en op foto's zien we vaker een iets streng kijkend man, want hij vatte het leven serieus op. Zo waren beide echtlieden zeer gelovig, hetgeen wel in het tijdsbeeld past. Bepalend voor zijn leefwijze is de ziekte Angina Pectoris geweest die zich rond 40-jarige leeftijd openbaarde. Angina Pectoris uit zich met pijn op de borst en komt in feite doordat de hartspeer te weinig zuurstof krijgt aangevoerd bij zware lichamelijke inspanning of stress of een zware maaltijd. Het recept van Dr. Crombach van het ziekenhuis was zeer resoluut. Er staat geschreven: "Zwaarder werk is verboden, bergen en trappen lopen is verboden, driftig worden is verboden. Verboden, koffie, sterke thee, alcohol, specerijen, rundvleesch, ossenvleesch, tabak"

Met zo 'n streng recept zou je wel serieus kijken en rustiger gaan leven. Zo trok hij zich uit het openbaar leven terug. Naar zijn kinderen probeerde hij zich niet te kwaad te maken. Verder is hij voor deze kwaal vaker naar een kuuroord geweest. Wij komen heel wat ansichtkaarten tegen met de groeten aan de familie in Heerlen. Soms werd hij hierbij vergezeld door zijn vrouw.

Van zijn jonge jaren is hij altijd werkzaam geweest in de houthandel. Eerst als knecht later zijn vader opvolgend in de algemene leiding. Zijn broer Frans was meer verantwoordelijk voor gang van zaken in het magazijn. Er is op dit moment geen zicht op het reilen en zeilen van de onderneming. De opkomst van de mijnen en het groeiend aantal inwoners van Heerlen zal de handel in hout en bouwmaterialen alleen maar ten goede zijn gekomen. Bekend is dat de dertiger jaren of de crisisjaren niet gemakkelijk waren. Fataler was de Tweede Wereldoorlog. Aan het eind van de oorlog was er geen aanvoer meer van materialen en lag de handel stil. Het magazijn deed dienst als distributiemagazijn en later bij de bevrijding zijn er Amerikaanse militairen gelegerd. De wederopbouw na de oorlog deed de onderneming weer floreren, maar in de naoorlogse periode was de leiding van de onderneming al aan zijn zonen Pierre en Frans overgedragen.

Uit het huwelijk werden vijf kinderen geboren twee zonen en drie dochters. Deze kinderen kregen een betere kans om te leren dan de generatie daarvoor. Dat wil zeggen zij volgden allen middelbaar onderwijs en zoals gebruikelijk in de jaren twintig en dertig werd dat het internaat. De oudere broer van Joseph, Winand Franck, was priesterleraar en later directeur van het bisschoppelijk college van Weert. Voor beide zonen Pierre en Frans betekende dit dat zij de handelsschool intern in Weert volgden. De dochters waren op internaat in Marienwaard bij Maastricht.

Er was een goed contact met de in Heerlen wonende familie. Men kwam geregeld over de vloer, zoals de zondagse visites. Dit betrof dan vooral zijn zus Josephine (Fien) getrouwd met Stephan Vaessen want daar waren ook kinderen. Of met de familie van haar, Peter Schunck en Christine Cloot en gezin. Niet alleen met de familie in Heerlen maar ook de familie Franck in Schaesberg of de Schuncks in Aken of Kettenis waren goede contacten, hetgeen uit briefkaarten en foto's blijkt.

Er was ook een sociaal leven naar de naaste omgeving. In de tegenwoordige tijd leeft ieder op zich in huis. Vroeger was er echter het gebruik om bij goed weer van het voorjaar tot het najaar met een stoel op de stoep voor huis te gaan zitten. Op deze manier werden de contacten met de burens, de straat of de buurt onderhouden. Met voorbijgangers werd een praatje gemaakt. Een tijdverdrijf in de tijd van geen radio en geen televisie.

bouw loods Willemstraat

Joseph Franck overleed op zaterdag 10-9-1949 in zijn woonhuis zittend in een stoel. Ondanks zijn zwakke hart werd hij toch nog 74 jaar. Tijdens zijn ziekbed werd hem gevraagd of het lawaai van de machinale zaag van de houthandel niet vervelend voor hem was. Zijn antwoord was; "het klinkt als muziek in mijn oren". Na de magere oorlogsjaren was het geluid van een lopende zaagmachine een teken dat er weer handel was. Hij werd bijgezet in een graf op het kerkhof aan de Akerstraat.

Zijn vrouw Christine Schunck overleefde hem heel wat jaren. Bekend is

haar grote voorliefde voor tuinieren. Deze hobby werd haar op vijftientigjarige leeftijd fataal. Tijdens het onkruid schoffelen in de tuin kwam ze voor de tweede keer te vallen en brak een heup. Op die leeftijd gaat het genezingsproces langzaam en sinds die tijd ging lopen steeds moeizamer. Zij overleed in haar kamer omringd door haar kinderen op vrijdag 7-8-1964 in de leeftijd van 89 jaar.

Derde en vierde generatie

De derde generatie, die van mijn ouders, heeft haar hele leven in Heerlen gewoond. Voor de vierde generatie en wel mijn generatie maar ook de generatie na mij, die van mijn kinderen, is dat anders. De kansen op scholing hoger dan middelbaar onderwijs en ook de vrijheid die je van je ouders kreeg in de beroepskeuze, maken het dat een deel van deze generaties ook niet meer in Heerlen woont. Voor de studie moet je soms al Heerlen verlaten en voor de latere carrière wil men zich ook niet meer aan Heerlen binden. Een ontwikkeling die zich niet alleen bij mijn familie heeft voorgedaan, maar een algemene tendens is. De ontvolking en vergrijzing van Heerlen is daarvan het bewijs.

Of zit het toch in de genen, dat de Francks een drang tot verhuizen hebben. Beginnend bij mijn oudvader Joseph Franck, van Chotešov naar Kornelimünster, van Kornelimünster naar Aken, van Aken naar Schaesberg en als tussenstation Heerlen. Waar zal dat eindigen ?

Zilveren bruiloft 1935 in tuin Willemstraat

In het midden huis Franck voor bouw postkantoor rond 1900

Huis Franck is te koop, midden door het perceel loopt de walmuur anno 1923

Familierelaties

Voor het juiste begrip van dit verhaal volgt hier nog een genealogie van de generatie van mijn overgrootvader en grootvader.

Franck Hubert Joseph

houthandelaar
geboren 28-05-1843 Schaesberg
overleden 14-11-1923 Heerlen
(zoon van Franck Werner Joseph en Borghans Maria Sophia Mechtildis)
gehuwd 31-10-1872 Schaesberg met

Minten Anna Elisabeth

geboren 04-01-1839 Schaesberg
overleden 20-05-1912 Heerlen
(dochter van Minten Hendrik en Delahay Anna Catherina Josepha)

Uit dit huwelijk:

1. Wijnand Hubertus Jozef

leraarpriester, later directeur Bisschoppelijk College Weert
geboren 13-11-1873 Heerlen
overleden 26-06-1942 Weert

2. Johan Joseph Hubert

houthandelaar
geboren 19-11-1875 Heerlen
overleden 10-09-1949 Heerlen
begraven 14-09-1949 Heerlen
gehuwd 10-10-1910 Heerlen met Schunck Maria Christina

3. Franziska Saraphica

geboren 19-02-1878 Heerlen
overleden 13-02-1936 Heerlen

4. Johan Frans Hubert

houthandelaar
geboren 30-10-1879 Heerlen
overleden 02-08-1952 Heerlen
gehuwd 14-07-1913 Valkenburg met Martens Elisabeth Hubertina

5. Josephina Wilhelmina

winkelierster
geboren 08-04-1883 Heerlen
overleden 04-12-1951 Heerlen
gehuwd 20-04-1915 Heerlen met Veassen Stephan Hubert

Franck Johan Joseph Hubert

houthandelaar
geboren 19-11-1875 Heerlen
overleden 10-09-1949 Heerlen
begraven 14-09-1949 Heerlen
gehuwd voor de wet 10-10-1910 Heerlen
gehuwd voor de kerk 12-10-1910 Heerlen

Schunck Maria Christina

geboren 12-03-1875 Heerlen
overleden 07-08-1964 Heerlen
(dochter van Schunck Johan Arnold en Küppers Anna Maria)

Uit dit huwelijk:

1. Maria Hubertina

geboren 03-02-1912 Heerlen
overleden 21-11-1987 Heerlen

2. Peter Jozef Hubert

houthandelaar
geboren 08-04-1913 Heerlen
overleden 07-09-1997 Heerlen
gehuwd met Houben Maria Wilhelmina Hubertina

3. Maria Louisa Hubertina

geboren 22-10-1914 Heerlen
overleden 04-03-1991 Heerlen

4. Frans Hubert Joseph

houthandelaar
geboren 27-01-1918 Heerlen
overleden 05-11-1994 Heerlen
gehuwd met Werry Maria Louisa Theresia

5. Josephina Maria Hubertina

laborante
Geboren 02-05-1920 Heerlen
Overleden 16-10-2001 Heerlen

Heerlen, juli 2010

Leo Franck

P.S. voor de aansluiting; mijn vader is Peter Jozef Hubert (Pierre) Franck

De verenigingskalender 2011 is uit !

J.J.M.L. Teunissen
Burg. de Hesselleplein 29
6411 CH Heerlen
Tel. 045 571 28 55
janteunissen@home.nl

Heerlen. Juni 2010

Betreft: kalenders

Beste Leden,

Hierbij deel ik u mede, dat de kalender 2011 uit is.

Er staan weer 13 oude foto's van Heerlen - centrum in, waaronder een aantal prenten uit privé verzamelingen. (nog nooit eerder getoond)

Voor leden welke de kalenders rechtstreeks betrekken, na telefonisch overleg, met:

Jan Teunissen
Burg. de Hesselleplein 29
6411 CH Heerlen.
janteunissen@home.nl
Tel. 045 571 28 55

Kosten zijn	€ 7,-	per stuk
Bij afname van 10 stuks of meer	€ 6,-	per stuk.

Verder zijn ze te verkrijgen á € 7,- bij;

Martin Ramaekers,	Akerstraat 18	6411 AH Heerlen
Boekhandel Coriovallum	Nobelstraat 54 A	6411 EP Heerlen
Boekhandel plantage	Raadhuisstraat 2	6411 HM Heerlen
Boekhandel Plantage	Corio Center 16	6411 LX Heerlen

Met vriendelijke groet.

Jan Teunissen.

p.s.

U kunt ze ook cadeau geven i.p.v. van een bloemetje of een doosje bonbons aan vrienden en kennissen.

'De Tesch' een vergeten plek in het centrum van Heerlen deel I

Het onderzoek naar een huis en zijn bewoners

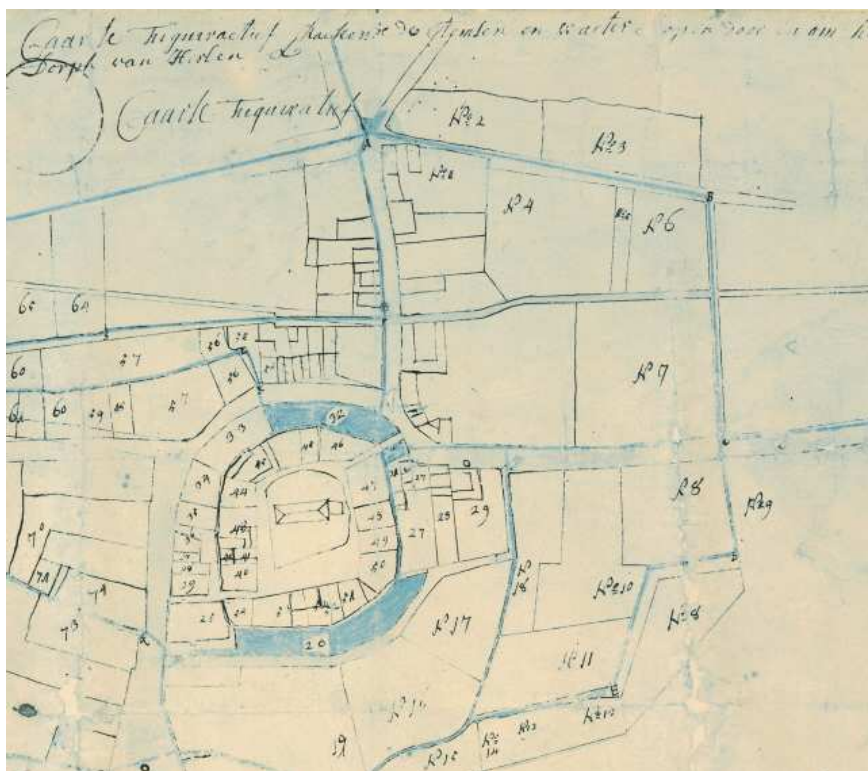
Vraag anno 2010 in het centrum Heerlen aan een willekeurige voorbijganger naar 'de Tesch' en zeer waarschijnlijk zal hij u het antwoord op die vraag schuldig moeten blijven. En toch was de Tesch eeuwenlang een heel bekende plek in het centrum van Heerlen. De eerste keer dat ik de naam 'de Tesch' tegen kwam, was in 1980 in de heruitgave van 'Dorpsspraak van Heerle' het boek uit 1884 van ds. Jongeneel, predikant in deze plaats. Op pagina 110 onder het kopje 'Straat-, steeg-, en huisnamen binnen het dorp' vinden we een veelvoud aan namen die ons tegenwoordig totaal onbekend zijn. Hieronder ook 'Iggen Tesj,' met de toevoeging: 'het huis van Mevr. de Wed. Ross.' In die tijd zei het mij niet veel, ik was er toen ook niet mee bezig, maar nu is mijn vraag: waar komt die naam vandaan en waar is dat huis van deze weduwe dan eigenlijk gebleven?

Eerst maar eens op zoek naar de betekenis van het woord 'tesch.' In de 'Dikke van Dale' lezen we dat de etymologische herkomst van het woord 'tesch' onbekend is. Als vertaling geeft het bekende woordenboek voor tesch: 'kom.' In het Heerlens dialect is een 'tesch' een hand- of draag- tas. Het woord 'tas' daarentegen wordt in het Heerlense gebruikt als naam voor een kopje o'm uit te drinken, met als verkleinwoord 'teske.' De bevestiging van deze stelling vind ik in 'Dorpsspraak van Heerle.' Dominee Jongeneel noemt het woord 'tesj' een vrouwelijk zelfstandig naamwoord en geeft als vertaling: tasch of zak, een 'teske' is een kopje. Ook in het Woadbook / Woorden boek, een uitgave van Veldeke Heerlen is de vertaling van 'tesj': tas. De 'tas' of het 'teske,' is ook daar een kopje.

De tweede keer dat de Tesch mijn aandacht trok was in de verklaring bij de Caarte Figuratief van 2 oktober 1787.¹ Op deze kaart - getekend door J P Mertens, landmeter- ziet men het centrum van Heerlen met straten, temsen en waterlopen. De percelen - met de naam van de eigenaar - worden vermeld. En natuurlijk ontbreekt ook hier de Tesch niet. Mertens schrijft dat 'het vloot' via een kanaal vanaf letter **A** (bij den Heuvel en het

Oabelspeulke (de vijfsprong huidige Akerstraat / Gasthuisstraat / Nobelstraat / Dr. Poelsstraat) tot aan letter B stroomt en vandaar afloopt door 'het getsken genamt het neuw straetjen tot aan de Landstraat gaande naar Maastricht alwaer het selve waeter is aflopende ter slincker sijde naer den Poul en huijsen op de Wegscheyt alsmede door het Canael ende vloetsgraef door de weijde naar de tems achter de Tesch.' Nr 8 is het bedoelde perceel waarop de Tesch staat. Ook nummer 7 aan de overkant van de straat behoort tot het grondgebied van de Tesch. Uit verder

onderzoek blijkt dat 'de Tesch' niet alleen een plaatselijke benaming is voor een huis, maar ook het stuk land waarop dit huis staat draagt deze naam. Op een plattegrond van Oud-Heerlen vinden we de Tesch in de Geleenstraat. Het is mogelijk dat in de buurt van dit gebied inderdaad ooit een komvormige uitsparing in het landschap lag, een holte waarin het water vanaf de bovengelige Temsweiden afwaterde. Vóór deze stelling pleit ook de beschrijving in 'de Schouw,' een plakaat met aanwijzingen door de overheid in Den Haag voor het herstel van wegen en landstraten. Een item

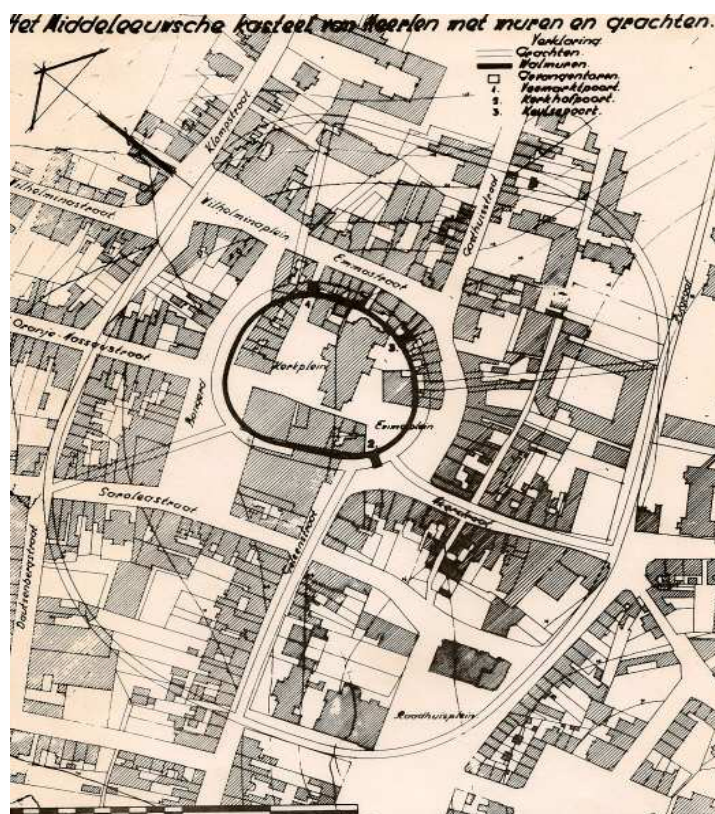
dat in november 2009 in nr.4 van >>Hart van Heerlen<< beschreven werd.² In dit document is er sprake van een poel in de Geleenstraat tegenover de 'weijde of Erve van de Tesch.' Volgens de bekende Heerlenaar P Peters uit het begin van de vorige eeuw, is de naam afkomstig van een uithangbord, waarop een tas of zak, d.i. een geldbuidel met snoeren, stond afgebeeld.³ Dus toch geen kopje! De naamgeving n.a.v. een uithangbord aan de gevel was heel gebruikelijk in die tijd. Is het huis en de plek 'Tesch' genoemd naar het uithangbord? Of is het zelfs mogelijk dat dit de plek is waar een zekere Jasper Scheijls pachter was van de tol aan de weg naar Maastricht en vandaar de geldbuidel op het uithangbord en de naam? Nader onderzoek leert dat dit laatste absoluut niet het geval is. De tolplaats was eeuwenlang gevestigd in de Arend, later abusievelijk de Zwaan genoemd en vanaf 1953 'Op gen Trepkjes' voormalige tolplaats De Zwaan in de Geleenstraat geheten, dus links aan het einde van de Geleenstraat. Ik besluit om het hierbij maar te laten.

Maar op 3 juni 2010 ben ik in het archief om uit te zoeken wat het verschil is tussen een tems (temps, tempts), het vlot, canael en gracht. Behalve het woord 'gracht' zijn het termen die bij mij tot verwarring leiden. Ik sla er het stuk van de heer W J Krüll in het 'Land van Herle' op na.⁴ De naam 'vlot' komt van 'vlieden,' dus iets dat stroomt. Met 'canael' wordt een overdekte afwatering bedoeld, die hier ter plekke loopt vanaf de huidige Raadhuisstraat, via de Geleenstraat naar de Geleenbeek én naar de tems achter de wei van de Tesch, zoals u op de Caarte Figuratief kunt zien. Maar wat betekent 'tems' dan, waarom is deze waterloop niet ook gewoon een vlot? Krüll verwijst naar de rivier de Theems in Londen en naar de Demer in België: teems zou 'zwart water' betekenen. De verwijzing naar een zeef, als betekenis voor het woord tems, verwerpt hij. Maar als ik het Middeleeuws Nederlands Woordenboek raadpleeg, blijkt dat tempse, tempst, temse of temst, niet alleen zeef maar ook buidel kan betekenen. Een buidel is, zoals we zagen, ook een soort tas of zak. Er kan iets ingestopt en vervoerd worden, behalve meel mogelijk ook mout, waarvan bier gebrouwen wordt en zoals later zal blijken was er lange tijd— met zekerheid vanaf 1706 - in

de Tesch een brouwerij gevestigd. Piet Peters neemt aan dat de voorstelling op het uithangbord een geldbuidel is, maar de buidel kan natuurlijk ook een ander doel gediend hebben en daar zou het uithangbord ook naar kunnen verwijzen: in dit geval een buidel gevuld met mout om bier te brouwen. In het Middeleeuws Nederlands Woordenboek staat een voorbeeldzin: 'neemt..... swarte aerde wel seer ghepulveriseert ende door eenen tempst gesift (gezeefd). De tempst zal in dit voorbeeld een haren zeef zijn, maar tems kan dus behalve zeef, ook (meel-)buidel betekenen! Hier komt opnieuw het woord buidel in beeld m  r ook het 'zwart zijn' uit de verklaring van de heer Kr  ll wordt hier genoemd - zwarte aarde, in dit geval – dus een buidel gevuld met zwarte aarde. Zou dit de verklaring kunnen zijn?

Dan vind ik opnieuw een aanvulling. Op een oude kaart⁵ zie ik dat een

dubbele lijn om het centrum van Herle is getekend. De lijn ligt niet meteen rondom het gebied bij de kerk om het zgn Landsfort, maar loopt vanaf het

kruispunt bij de Nobelstraat rond het Raadhuisplein. Vervolgens naar beneden langs de Raadhuisstraat precies over het terrein van de Tesch, het huis ligt binnen de lijnen, dan verder met een boog richting kruispunt

Vijfssprong nu rotonde Akerstraat Putgraaf

Dautzenbergstraat / Saroleastraat tot aan het begin van de Klompstraat. Vandaar in een wijde bocht naar het onderste stuk van de Gasthuisstraat en met een ronding naar de Putgraaf. Dan min of meer de Putgraaf volgend, tot aan het vertrekpunt: de vijfhoek bij de huidige rotonde in de Akerstraat. Waarom beschrijf ik deze lijn zo uitgebreid? De hier geschetste dubbele lijn is de tweede vestinggracht om het Landsfort Herle en een zeer oude verdedigingslinie.

Deze verdedigingswal word ook Tems genoemd. De vraag is of deze tems in verband gebracht kan worden met een buidel?

De 'Dikke' maar weer eens geraadpleegd! Wat is de betekenis van het woord 'buidel'? Als eerste betekenis geeft van Dale voor buidel: opzwellen. Is de tems dan oorspronkelijk een opzwellende gewest - een bult van aarde in het landschap - met als gevolg daarvan een holte aan de binnenkant van de verdedigingswal, daar waar de aarde is weg gegraven? Hierin kan natuurlijk water lopen als het regent, ook omdat de stad Heerle in een keteldal ligt - dat op zichzelf ook al een komvorm heeft - verzamelt het water zich hierin, want de tems lag natuurlijk lager dan de omringende gebieden! En is het later – toen deze vorm van verdediging niet veel zin meer had, - gebruikt als afwatering voor de hoger gelegen gebieden, of bleef het water er stil in staan en werd zwart en donker, want de tems was natuurlijk wel een gesloten circuit?

Het is waarschijnlijk dat we met een zeer oude aanduiding te maken hebben, waarin de benamingen 'tems' en 'tesch' mogelijk samenvallen in de woorden Tesch = tas of zak, tas of zak = een buidel, tas = kopje/ komvorm. Tems = buidel, buidel = opzwellende (van zwarte aarde) wat leidt tot een kuil (komvorm) met zwart water erin. Mogelijk is van hieruit in de loop der tijden de naam 'Tesch' als plaatselijke benaming voor deze specifieke plaats ontstaan. Misschien is deze verklaring heel ver gezocht, maar al zoekende

ben ik op deze verklaring gekomen, de ene verklaring leidde naar de andere.

Het Middeleeuws Nederlands woordenboek noemt de herkomst van het woord tems enigszins twijfelachtig, men weet niet precies waar het vandaan komt. Zeker is dat het woord door de Franken is meegebracht en door de Romaanse bevolking overgenomen. Ook in het Italiaans, het Spaans en het Portugees wordt dit woord gebruikt en het zou interessant zijn om de betekenissen van dit woord ook in deze talen eens na te gaan. Ik heb verder geen bronnen ontdekt die de naam van deze nu vergeten plek en het erop staande huis zouden kunnen verklaren, dus blijft de oorsprong van de naamgeving ondanks mijn zoektocht toch nog enigszins vaag.

Geleenstraat ter hoogte van De Tesch rond 1910

Omdat onze werkgroep Bebouwing en Bewoners de oorsprong van en het verband tussen gebouwen, percelen en hun eigenaars en/of bewoners van rond 1900 in kaart wil brengen, viel mijn keuze voor verder onderzoek op de Tesch. Meteen al in het begin van dit onderzoek raakte ik erg nieuwsgierig naar dit huis en ook van deze plek wilde ik meer weten. Er kwam nog bij dat ik op de website van Rijckheyt een ansichtkaart aantrof met daarop een afbeelding van 'De Tesch, stamhuis van de familie Ross.' Deze Tesch als perceel met huis - in oude tijden Tes, Tesj of zelfs Tesse geschreven - lag tot het eind van de negentiende eeuw aan de Geleenstraat, recht tegenover het huidige raadhuis. Tot die tijd was er volgens P. Peters een brouwerij in gevestigd, wat volgens hem blijkt uit de bepaling bij een deling,

dat de ondertijntrechter, de ruerfaffelen en de stookgaffelen bij het brouwgetuigh behoord en er ook zal blijven [staan]. Waarover later meer. Dus óp naar het archief! Van al het bovenstaande wist ik toen nog niets.

Geleenstraat ter hoogte van De Tesch anno 2010

Het Heerlens archief heeft onderdak gevonden bij Rijckheyt, een schatkamer, niet alleen voor de professionele onderzoeker maar ook voor de in het verleden geïnteresseerde leek.

Tegenwoordig kun je digitaal, via je eigen computer, de gewenste naam intoetsen en de nummers van alle stukken die je voor je onderzoek nodig hebt, staan in no time op het scherm. Na de gegevens geprint te hebben, ging ik met pen, blocnote en muntgeld naar het bekende Thermengebouw aan de Coriovallumstraat/ Kruisstraat.

Mijn ontdekkingsreis naar het verleden was begonnen.

Wordt vervolgd.

Loes Loffeld

¹ Explicatie ende declaratie gehorende tot de Caarte Figuratief raekende de temsen en waeterloopen door en om het doorph van Herlen. Door J P Mertens 2 okt. 1787

² Designatie en afpalinge der weegen ofte Landstraten Door d'Heeren Hoofdofficieren des Lands 16 junij 1755

³ de Maasgouw 1928 blz 20

⁴ LvH 1984 nr34 pag. 90-99 W. Krüll; Van vlot tems en erk

⁵ Historie oude omwalling december 1985, met dank aan C. Leenarts